

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАРОДНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТРАДИЦІЙ ВИХОВАННЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ СІМ'І

У статті проаналізовано теоретико-методологічні засади народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї. У процесі роботи розглянуто понятійний апарат дослідження, його теоретичну значущість. Виокремлено функції, засоби, прийоми і методи сімейного виховання. Подальші дослідження будуть направлені на розширення та доповнення методологічної частини азербайджанської народної педагогіки та сімейного виховання.

Ключові слова: виховання; етнопедагогіка; етнопсихологія; етнос; культура; народна педагогіка; сімейне виховання; сім'я; традиції; ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Проблеми методології народної педагогіки та народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї були і залишаються провідними як для розвитку теорії понятійного апарату, так і педагогічної практики виховання азербайджанців і українців, в такій же мірі, як народна педагогіка виступає основою наукової педагогіки і має відношення до висвітлення засобів та прийомів народного виховання.

Відтак теоретико-методологічне обґрунтування народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї дозволить нам визначити понятійний апарат дослідження, розробити теоретичні положення, пов'язані з розкриттям специфіки етнопедагогічних традицій виховання в Азербайджані.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї.

Завданням є виокремлення та аналіз наукових понять, які відповідають темі дослідження і допомагають розкрити сутність поставлених проблем, надають роботі історичної глибини, національного змісту і окреслюють її народно-педагогічний характер.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Проблемам теоретико-методологічного обґрунтування засад народної педагогіки присвячені праці Л. Бережної, Г. Виноградова, Г. Волкова, О. Духновича, К. Кожакметової, М. Мальсагової, О. Мукаєвої, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, М. Хайруддінова, Е. Христової, та інших. Саме вони розкривають сутність народної педагогіки як науки.

Сімейні традиції виховання та їх роль у становленні особистості дитини знайшли своє відображення у працях С. Жамансарєвої, Н. Заглади, М. Сайфуллаєвої, М. Стельмаховича, Є. Сявакко, А. Хантїбїдзе тощо.

Народно-педагогічний досвід Азербайджану та етнопедагогічні підходи у своїх дослідженнях вивчали та

використовували Д. Агафарова, К. Ахияров, С. Ахундов, А. Гашимов, В. Закирова, Д. Мамедкулизаде, З. Нігматова та інші.

Сім'я та засади сімейного виховання, сімейні виховні традиції стали предметом дослідження А. Аббасова, С. Агамалїєва, А. Алїзаде, М. Атакишиєвої, А. Ахмедова, Ш. Ахмедова, Г. Гадирзаде, Г. Гейбуллаєва, А. Ізмаїлова, Ф. Кочарлі, Н. Кулієвої, Н. Пчелінцевої.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Визначення та обґрунтування терміна «народно-педагогічні традиції сімейного виховання», виокремлення принципів, засобів, методів виховання в азербайджанській сім'ї, аналіз специфіки азербайджанських сімейно-виховних традицій.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу або практичного дослідження. Теоретико-методологічне обґрунтування народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї є невід'ємною частиною етнопедагогіки як науки. Відомо, що велика частина азербайджанської етнопедагогічної спадщини в методологічному плані до кінця не вивчена і, враховуючи її суттєве історико-педагогічне значення, має пройти більш ґрунтовний теоретико-методологічний шлях дослідження.

Для нашої роботи важливим буде виокремити понятійний апарат, за допомогою якого можна проаналізувати процес народно-педагогічного виховання в сім'ї з урахуванням традицій та норм азербайджанського суспільства.

Етнічний аспект дослідження, у цьому випадку народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї, дозволяє приділити особливу увагу сутності етнічного підходу і звернутися до низки категорій.

Етнографія (буквально – народоопис) – галузь гуманітарних наук, котра вивчає народи (етноси), їхнє походження, етнічну історію, традиційно-побутову культуру та характер міжетнічних відносин, базуючись переважно на даних польових досліджень [10, с. 9].

Для нас важливо розуміння цієї науки в застосуванні до азербайджанського народу, до сфери його національних відносин, до проблеми національного самовизначення.

У першу чергу ми повинні встановити, що собою являє етнос, адже саме він символізує головні характерологічні аспекти тієї чи іншої національної спільноти.

Етнос – це стійка, цілісна спільність людей, що історично склалася і має характерні ознаки. Етнос – народ, який перебуває на певній стадії етноісторичного розвитку. Виділяють певні історичні типи етносу: рід, плем'я, народність, нація [16, с. 293–294].

Кожний етнос у процесі свого розвитку створював тільки йому притаманну систему педагогічних законів і правил, на основі яких здійснював свої виховні і навчальні функції. Не є виключенням у цьому випадку і азербайджанський народ, маючи всі ознаки етнічної спільності, роду, нації та сформованого цілісного суспільства, він також має свою, тільки йому притаманну народно-педагогічну спадщину та традиції виховання.

Школа, педагогічна думка, народна педагогіка, традиції виховання будь-якого народу мають свої національні і специфічні особливості, які знайшли своє відображення і конкретне втілення в категорії «*етнопедагогіка*».

Проблемі наукового обґрунтування етнопедагогіки приділяли увагу багато сучасних педагогів. Серед них прикладне значення має дослідницька діяльність основоположника чуваської етнопедагогіки Г. Волкова. На його думку, «*Етнопедагогіка* цілком та точно передає зміст і сутність науки, предметом якої є педагогічна культура роду, племені, народності та нації, що позначається в «спільності психічного складу» тої чи іншої етнічної групи» [3, с. 8–9]. Учений називає також десять взаємопов'язаних фундаментальних проблем, які допомагають зрозуміти предмет етнопедагогіки, серед яких: основні педагогічні поняття народу (догляд, виховання, самовиховання...), педагогічна роль колективних форм життєдіяльності людей (сім'я, рід, община, плем'я, народ), народні вихователі (батьки, старші діти, вуличні і обшинні педагоги...) [3, с. 36]. Такий підхід на перше місце виводить виховну роль сім'ї та народно-педагогічних традицій сімейного виховання.

Дослідник української етнопедагогіки М. Стельмахович вважає, що «*етнопедагогіка* досліджує досвід трудящих, з'ясує можливості й ефективні шляхи реалізації прогресивних педагогічних ідей народу в сучасній науково-педагогічній практиці, досліджує способи встановлення контактів народної педагогічної мудрості з педагогічною наукою, аналізує педагогічне значення тих чи інших явищ народного життя і з'ясує їх відповідність сучасним завданням виховання» [14, с. 6].

Важливим поняттям у ракурсі вивчення нашої теми є етнопсихологія. *Етнопсихологія* – це наука, яка виникла на стику соціальної психології, соціології та етнографії, котрі також тією чи іншою мірою вивчають національні особливості людської психіки [12, с. 141]. У філософському словнику виокремлено поняття етнічна психологія. Це одна із галузей соціальної психології, що вивчає особливості психіч-

ного складу рас і народів, закономірності формування національної свідомості та самосвідомості, характеру, поведінки тощо [15, с. 186].

Отже, ми з'ясували, що предметом етнопедагогіки як науки є *народна педагогіка*. В українській педагогічній науці *народна педагогіка* – це галузь емпіричних педагогічних знань і народного досвіду, які виражаються в панівних у народі поглядах на мету і завдання виховання, у сукупності народних засобів, умінь та навичок виховання й навчання. Джерелами вивчення народної педагогіки є твори фольклору з педагогічним змістом і спрямуванням, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, ігри та іграшки, народні й молодіжні свята, досвід сімейного виховання тощо [5, с. 225].

На думку Г. Волкова, *народна педагогіка* – це сукупність педагогічних даних та виховного досвіду, котрий зберігся в усній народній творчості, звичаях, обрядах, дитячих іграх та іграшках тощо. Народна педагогіка пропонує дослідження педагогічної культури народних мас, виробленої тисячолітнім досвідом людства та існує в народі до наших днів [3, с. 7].

Дослідник азербайджанської народної педагогіки А. Гашимов вважає, що *народна педагогіка* – це сукупність поглядів, ідей, звичаїв, традицій народних мас із питань виховання в широкому розумінні цього слова. Її предмет – виховання, а об'єктом виховання є людина, незалежно від віку та статі [4, с. 27].

М. Стельмахович указує, що *народна педагогіка* – це результат колективного творчого вкладу багатьох поколінь у духовну культуру народу, це найгуманніші та найдемократичніші ідеали виховання [13, с. 13].

Народна педагогіка в своєму арсеналі має значні інструменти для впровадження та розвитку сучасної педагогічної науки, це й народні традиції, народний досвід виховання, моральні цінності, культура та побут як українського, так і азербайджанського суспільно-культурного простору, так і будь-якої іншої спільноти.

Протягом багатьох віків у народів склалися свої, тільки їм притаманні системи звичаїв і традицій як результат виховних зусиль. Через ці системи кожен народ відтворював себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію.

Протягом століть кожним народом створена своя практика виховання, своя педагогічна культура. Виховання дітей відбувалося відповідно до необхідності наслідування підростаючими поколіннями суспільно-історичного досвіду, накопиченого раніше. Наслідування і спадкоємність здійснювалися на основі народних традицій сімейного виховання. Вони як явища включали у свій склад звичаї, обряди, ритуали, реліквії, церемоніали та інші моральні форми людської діяльності.

Отже, основною для розкриття теми дослідження є категорія *традиція*.

На думку філософів, *традиція* (лат. *traditio* – *передавання*) – це елементи соціальної та культурної спадщини, що передаються наступним поколінням і зберігаються протягом тривалого часу в суспільстві в цілому чи в окремих соціальних групах, є одним із видів соціально-культурної наступності, що орієнтує як на збереження надбань культури, так і на їх відтворення й розвиток. Традиція проявляється у

вигляді усталених стереотипізованих норм поведінки, звичаїв, обрядів, свят, суспільних ідей, морально-етичних елементів тощо [15, с. 698].

Мовознавці стверджують, що *традиції* – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норма поведінки і т. ін., що склалися історично і передаються з покоління в покоління, як передача досвіду, звичаїв та культурних надбань [11, с. 22].

Педагоги трактують *традиції в сім'ї*, як сукупність звичаїв та норм поведінки, прийнятих у сім'ї, що передаються від старшого покоління до молодшого [9, с. 490].

За допомогою традицій склалися основи трудового, морального, фізичного, релігійного виховання. Виконуючи заповіді предків, звичаї та обряди, наслідуючи традиції, діти залучалися до трудової діяльності, засвоювали соціальний досвід як необхідність.

У передачі досвіду були запрограмовані моральні якості особистості, які відповідали б тому чи іншому ступеню розвитку суспільних відносин. Традиції, звичаї, обряди визначали зміст народно-педагогічних поглядів людей свого часу.

«Традиції і звичаї виступали як дві взаємопов'язані форми виховного впливу на підростаюче покоління. Звичаї передавали конкретні зразки вчинків, дій, указували на те, що можна, а чого не можна робити, а традиції формували такі соціально-значимі якості, як дисциплінованість, старанність, чесність, також трудові уміння і навички» [2, с. 11].

Як перша суспільна необхідність у народній педагогіці розглядається *виховання* [13, с. 44]. Виховання – процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох суб'єктивних і об'єктивних факторів [5, с. 53].

У педагогіці *виховання* – це передача громадсько-історичного досвіду новому поколінню з ціллю підготовки його до громадського життя. Під впливом середовища спеціально організованих умов виходить розвиток духовних та фізичних сил дітей і підлітків, формування їх світогляду та набуття ними знань, умінь та навичок [8, с. 184].

Виховання в народній педагогіці є процесом, що об'єднує всі методи та засоби впливу на розвиток та світогляд дитини чи підлітка, сам термін виховання несе в собі широкий спектр знань, умінь, навичок та мудрості.

Проведене дослідження дозволяє нам трактувати поняття *народно-педагогічні традиції сімейного виховання* як соціально-педагогічне явище, яке об'єднує та передає через свої засоби наступним поколінням знання про сімейні традиції, моральні та духовні цінності, встановлює та впроваджує механізми здобуття розумових, трудових, морально-етичних здобутків особистості, допомагає формувати риси характеру, менталітету, особливості національного буття.

Цей підхід актуалізує такі поняття, як «*сім'я*», «*сімейне виховання*» та «*функції сім'ї*».

Сім'я, що заснована на шлюбі або кровно-родинних зв'язках, мала група людей, члени якої зв'язані спільністю побуту, взаємною моральною відповідальністю й взаємодопомогою. Хоч сім'я має специфічні біологічні функції відтворення людського роду, вона

одночас є формою соціальної спільності людей [15, с. 629-630].

Азербайджанські дослідники доктор психології А. Алізаде та відомий педагог А. Аббасов у своїй спільній праці «Аїля», що в перекладі означає «Сім'я», вказують що *сім'я* – це шлюб та кровно-родинний зв'язок малої групи людей, члени якої мають відповідальність та взаємозалежність один перед одним. Сім'я може бути з двох різностатевих людей [18, с. 133].

Ф. Кочарлі дає таке визначення: *сім'я* – це форма сумісного проживання людей (чоловіка, дружини, дітей), яка історично змінюється, визначається типом виробничих відносин і втілює в життя такі обов'язки, як продовження роду, виховання дітей і заняття господарською діяльністю [7, с. 4].

Такий підхід азербайджанських учених до визначення терміна вказує нам на відповідальність членів сім'ї перед собою та перед кожним її членом, на взаємопов'язаність та взаємозалежність у середині групи, які дають підстави для висновків, що сімейні відносини для азербайджанців священні, глибоко-філософські, і без сім'ї не може існувати будь-яка людина.

Н. Кулієва визначає *функції* сім'ї в суспільстві: відтворення потомства, виховання, матеріально-економічні, господарсько-побутові, духовні. Усі вони є факторами, які регулюють сім'ю [7, с. 9].

Одним із найголовніших термінів нашого дослідження є сімейне виховання – це організація життєдіяльності дитини в найбільш природних для неї умовах, і тому саме у сім'ї головним чином формується основа майбутньої особистості. Становлення особистості в родинному оточенні є багатофакторним процесом, на який впливають природне середовище, життєвий устрій та ієрархія цінностей родини, культура суспільства, засоби масової інформації та багато інших чинників, тобто різноманітні фактори як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які в своїй сукупності та інтегрованій єдності формують виховний потенціал сім'ї. За своєю сутнісною функцією воно «вбірає досвід поколінь, прагнення, можливості батьків стосовно виховання дітей, умови функціонування сім'ї та зв'язок із іншими соціальними інститутами» [1, с. 3].

В азербайджанській сім'ї дитина вважається багатством. Д. Штемпель підкреслює: «Діти у мусульман дорівнюють до достатку» [17, с. 33].

В центрі уваги батьків у традиційному сімейному вихованні знаходиться три *принципи* – навчання, поведінка, трудове виховання дітей.

Важливою умовою є виховання в сім'ї колективізму, поваги, турботи про старших, бережливості.

Особливу роль у виховному процесі відіграють засоби і методи, а саме: моральні бесіди, сімейний режим, поява корисних звичок і традицій, розумно мати і авторитет батька у застосуванні заохочення і наказів, суспільне оточення, правильна організація вільного часу.

На думку Н. Кулієвої, психологічна атмосфера між чоловіком і дружиною слугує першоосновою виховання дітей у сім'ї. У зв'язку з чим у кожного народу в сім'ї складається етика особистісних взаємин. У азербайджанців – це повага молодших до старших,

дітей до батьків і навпаки, повага до жінки, людей похилого віку, спілкування батька і матері з дітьми в присутності інших осіб [6, с. 27].

Глава сім'ї займає у внутрішньо-сімейних стосунках особливе місце. У зв'язку з чим особливої уваги потребують визначення глави сім'ї – «аксакал», «баюк ата» (старший батько), «баюк ана» (старша мати), з'явившись ще у часи патріархальної сім'ї, вони не втратили свого значення і сьогодні.

Актуальним для сучасної азербайджанської сім'ї є визначення соціально-рольового статусу чоловіка і жінки, а, відповідно, принциповим є аналіз гендерних відносин.

Сімейне виховання по своїй суті впроваджує поведінку, норми, засади, за якими повинні розвиватися та виховуватися діти, а також за якими нормами та порядками суспільства повинна жити сім'я, в якій упроваджуються ті чи інші традиції сімейного виховання. Азербайджанські сімейно-виховні традиції мають свою специфіку, вони вироблені протягом сторіч існування релігійно-філософських, господарсько-побутових та територіально-економічних засад, котрі тим чи іншим чином впливали на розвиток світосприйняття, правил та норм поведінки азербайджанської нації. Суворі та патріархальні традиції азербайджанського суспільно-виховного процесу в наш час дещо змінені Європейським культурним простором, а для їх ретельного висвітлення необхідно звернення до понять «культура» і «ціннісні орієнтації».

З точки зору педагогіки, культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності [5, с. 182].

Саме культура є визначальним поняттям, яке розкриває рівень освіченості, розумності, світобачення людини, яке дає уявлення про рівень суспільства і його

розвиток, про рівень мовленнєвих, виховних, моральних та духовних досягнень, що, безперечно, впливає на розвиток сімейних та громадських відносин і особливо на розвиненість наукового надбання. Необхідно наголосити, що рівень культури залежить також від сімейних традицій виховання, що у свою чергу впливає на розвиток ціннісних орієнтацій.

Ціннісні орієнтації – це вибіркова, відносно стійка система спрямованості інтересів і потреб особистості, зорієнтована на певний аспект соціальних цінностей. Ціннісні орієнтації формуються в процесі соціального розвитку індивіда, його участі в трудовому житті. Виховання людини можна розглядати як керівництво становленням або зміною її ціннісних орієнтацій [5, с. 357]. Необхідно розуміти, що надбання чи зміна ціннісних орієнтацій є одним із результатів виховного впливу сім'ї та суспільства.

Висновки дослідження і перспективи подальшого розгляду. У статті зроблено спробу виокремити та обґрунтувати найголовніші теоретико-методологічні засади народно-педагогічних традицій виховання в азербайджанській сім'ї. Для розкриття опорних понять автор звертається до теорії етнопедагогіки українського, чуваського, татарського, азербайджанського народів і у порівняльній характеристиці виводить положення, необхідні для цього дослідження.

Необхідно зважати, що народно-педагогічні традиції виховання азербайджанської сім'ї об'єднують та передають через свої засоби наступним поколінням знання про сімейні традиції, моральні та духовні цінності етносу, який має у своїй основі норми і цінності ісламської етики та моралі, і визначають сьогоднішні принципові правила поведінки і життєдіяльності азербайджанців та провідні виховні функції азербайджанської сім'ї. На наш погляд, у перспективі подальшого аналізу потребують функції, методи, засоби, народно-педагогічних традицій виховання азербайджанської сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеенко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Т. Ф. Алексеенко, О. Р. Артюх. – К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. М. П. Колесниченко, ред. кол. М. Ф. Хоменко]. – М. : Педагогика, 1988. – 635 с.
3. Волков Г. Н. Этнопедагогика / Г. Н. Волков. – Чебоксары : Чувашское книжное издательство, 1974. – 376 с.
4. Volkov G. N. Etnopedagogika / G. N. Volkov. – Cheboksari : Chuvashskoe knizhnoe izdatelystvo, 1974. – 376 s.
5. Гашимов А. Ш. Азербайджанская народная педагогика / А. Ш. Гашимов. – Баку, 1970. – 276 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Кулиева Н. Внутрисемейные отношения у азербайджанцев / Н. Кулиева // Этнография. – 2011. – № 4. – С. 27–31.
8. Кулиева Н. Современная сельская семья и семейный быт в Азербайджане / Н. Кулиева. – Баку, 2011. – 175 с.
9. Педагогический словарь. Издательство Академии педагогических наук. [Гл. ред. И. А. Каиров]. – М. : 1960. – Том 1. – 775 с.
10. Педагогический словарь. Издательство Академии педагогических наук. [Гл. ред. И. А. Каиров]. – М. : 1960. – Том 2. – 767 с.
11. Пономарьов А. Українська етнографія : [курс лекцій] / А. Пономарьов. – К. : Либідь, 1994. – 317 с.
12. Словник української мови / [укл. В. Скоробець]. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 10. – 255 с.
13. Социальная психология / [упоряд. А. В. Петровский и др.]. – М., 1987. – 222 с.
14. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 312 с.
15. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с.
16. Філософський словник / [За ред. В. І. Шинкарука]. – [2 вид., перероб. і доп.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
17. Філософський словник соціальних термінів. – [вид. 3-тє, доповн.]. – Харків : «Р.И.Ф.», 2005. – 672 с.
18. Штемпель Д. Население мира в 2000 году (численность, рождаемость, продолжительность жизни) / Д. Штемпель. – М. : Мысль, 1988. – 207 с.
19. Элизадэ Ә. Ә., Аббасов А. Н. Аилә. – Баку : «Маариф» нәшријјаты, 1989. – 312 сәһ.

Микаїлов Руслан Паша оглы,
Черниговский национальный педагогический университет
им. Тараса Шевченко, г. Чернигов, Украина

ТОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ НАРОДНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЙ ВОСПИТАНИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ СЕМЬЕ

В представленной статье нами анализируются теоретико-методологические основы народно-педагогических традиций воспитания в азербайджанской семье. В процессе работы рассматривается понятийный аппарат исследования, его теоретическая значимость, выделяются функции, средства, приемы и методы семейного воспитания. Дальнейшие исследования будут направлены на расширение и дополнение методологической части азербайджанской народной педагогики и семейного воспитания.

Ключевые слова: воспитание; этнопедагогика; этнопсихология; этнос; культура; народная педагогика; семейное воспитание; семья; традиции; ценностные ориентации.

Mykailov Ruslan Pasha ogly,
T. Shevchenko Chernihiv State Pedagogical University,
Chernihiv, Ukraine

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FOLK AND PEDAGOGICAL TRADITIONS OF THE AZERBAIJANI FAMILY EDUCATION

In the present article we analyzed the theoretical and methodological foundations of folk and pedagogical traditions of Azerbaijani family education. In the work, the conceptual framework of the study, its theoretical importance, distinguished features, tools, techniques and methods of family education are taken to consideration. Further research will be directed to the broadening and supplementing methodological part of Azerbaijani folk pedagogics and family education.

Keywords: education; ethnopedagogics; ethnic psychology; ethnicity; culture; folk pedagogics; family education; family; tradition; values.

Рецензенти: **Жила С. О.**, д. пед. н., професор;
Платонова О. Г., к. пед. н., доцент.

© Микаїлов Руслан Паша оглы, 2014

Дата надходження статті до редколегії 21.11.2014